

שיר-עם הוא סוג של ישות; גוף ידע העשוי מילה ומלודיה, העובר מאדם לאדם, מפה לאוזן, ומכיל בתוכו ליבה מתהווה של עם. "עם" במובן של אנשים שהתארגנו סביב גרעין הוויה משותף לאורך מאות ואף אלפי שנים, שיצרו יחד מסורת, שייכות, משמעות. יש בשיר-עם המיה המפעימה את ליבנו, חודרת אליו ומפעילה אזורי רגש, כמו מעוררת את מה שרדום בנו. המושג "שיר-עם" הוא מאוחר יחסית, ונטבע רק במאה ה-19, כחלק מצמיחת התנועות הלאומיות. שירים, שהיו עד אז חלק בלתי נפרד מהמסורת העממית המקומית, מצאו את מקומם בשירות האתוס הלאומי, לצד שירים חדשים שנכתבו במיוחד למטרה זו. שירי-עם רבים מבטאים הוויה אוניברסלית, והשפעתם לעיתים חוצה גבולות מדיניים, נישאת כמו זרעים ברוח, ומתערבבת במסורות של עמים אחרים; לא בכדי הם מכונים גם "שירי-עולם". בישראל, בכור ההיתוך המקומי, ההיבט של מקורות שירי-העם ויצירתם מחדש מרתק במיוחד. מוצאן של המנגינות והמילים נודד מעבר לגבולות המדינה ומעבר לים, כמעט לכל יבשת וארץ שישבו בה יהודים. רבים משירי-העם שלנו מקורם ברוסיה, במדינות ערב, במדינות אירופה ואפריקה. לכל אומה קוד גנטי שירי משלה, ובנסיבות רבות ניכרות בשירי העם המקומיים השפעות מפתיעות של עמים הנחשבים לאויבים, או כאלה שאין להם כל קשר גאוגרפי לישראל. בנוסף, בישראל יש גם מסורת מקומית מוסלמית ונוצרית בעיקרה, ששירי-עם עתיקים ארוגים בה.

כשאיתן בן משה פנה לעסוק בשירי-עם, הוא חיפש דווקא עכשיו אחר הליבה העתיקה של התרבות האנושית, שכמו מבקשת להזכיר לנו מה זה להיות בן אנוש. השירים שליקט בן משה היוו הראה לפסלים דיגיטליים-וירטואליים, ובאמצעות טכנולוגיות עיבוד תמונה מתקדמות, תוכנות תלת-ממד ואנימציה, הוא יצר להם מרחב מואר ואפל להתגלם בו. בתערוכה, כל שיר-עם עבר עיבוד קולי ודיגיטלי, שהתבסס על רדי-מייד, לצד קטעי נגינה אקוסטיים ואלקטרוניים. כל וידיאו נוצר עם הסאונד, כשהוא מושמת על דימויים ארכיטיפיים כמו פרפר, סלע שבור, בועה נישאת ברוח, ניצוץ אש, גוש פרווה ועוד, העוברים טרנספורמציה מתמדת. בן משה לא מבקש ליצור שיר-עם חדש, אלא מפרק, שובר ומרכיב את השירים הקיימים לכדי דבר חדש אך לא שלם. האזנה לשירים בגרסתם המשובשת חושפת את הגרעין הטמון בהם של ראשית הזיכרונות האנושיים, של הפחדים, האמונות והתקוות שבני האדם אוחדים בהם. זהו מהלך אוטופי ודיסטופי גם יחד, שבו שוזר בן משה את הקמאי והשורשי עם הבר-חלוף והקידמה הטכנולוגית. בן משה כמו שואל על עצם היכולת שלנו לשוב ולהצטופף יחד סביב מדורת השבת, ועל המשמעות של שיר-עם בעולם שעובר התפתחות טכנולוגית מואצת, שבעקבותיה דבר לא יכול להישכח, אך גם לא

ברור אם משהו יכול להיזכר.
מוזיאון בת ים שרוי כעת בעלטה. העבודות
זוהרות בו כמעין פנינים, או כוכבי לכת משונים.
בין ההקרנות מונחים זרעים ענקיים שחורים
באפלה, ושערים מוארים באור עדין, דרכם
חולף הקהל בתנועתו בין השירים. הצלילים
הבוקעים מהפסלים הווירטואליים זולגים אלה
לאלה, מתערבבים, יוצרים מרחב קפוני, ספּרה
של דמיון שישו בה תנועה ערה בין חלום לחלום
בלהות. התודעה האנושית מתגלה מבעד
לעבודות כרקמה פועמת, מתרחבת, משונה
ומשתנה, מעין מרחב שהתת-מודע האנושי
פולט לתוכו זיכרונות מרגשים וארוכים, קדומים
וחדשים, ומעניק להם פורקן, הקשר ואולי גם
משמעות ונחמה.

הילה כהן-שניידרמן
אוצרת התערוכה

העבודה מציגה כוריאוגרפיה חדשה ודיגיטלית לריקוד בוטו, שיצר קזואו אונו (Ohno) ב-1998, וביצע אותה כשהיה בן 92. הריקוד הוא מסע פיזי ורוחני אל דמותה הנשית של אימו של אונו. בריקוד היפני המסורתי מקובל שגברים מגלמים דמות אישה, אבל במקרה זה, הבחירה של אונו לגלם את אימו היא המהות של ריקוד אקספרסיבי זה. העבודה מבוססת על הפסקול המקורי שמבצע נגן לא ידוע. בן משה חילק את היצירה החדשה לשש מערכות, שמובילות את הנרטיב דרך גלגולם בין מצבי תודעה שונים. העבודה מושפעת מתיאטרון יפני בכלל ומבוטו בפרט, שבו היחס לגוף ולדימוי הוא פיסולי מאוד וישיר.

עבודה זו פותחת את התערוכה, והדימוי המרכזי המניע אותה הוא בועת המים, גמישה ואלסטית, הצפה בחלל ופוגשת ניצוץ אור, רגע של בריאה. ההבחנה בין מים למים היא נקודת הראשית בסיפור הבריאה בתנ"ך. המציאות האקולוגית העכשווית מזכירה לנו מחדש את האימה שבמים, שעשויים לשוב ולהציף הכול. המים הם מהות אימהית, כרחם המלא מי שפיר העוטפים את העובר. העבודה על הסרט "אמא" התרחשה במקביל לתהליך אובדן הזיכרון (דמנציה) של אימו של האמן. באותה תקופה הוא ניהל עימה שיחות רבות, שעלו בהן דימויים וקטעי תודעה יפיפיים – ספק דמיוניים, ספק אמיתיים – שהשפיעו על מהלך היצירה של הסרט.

וידיאו (CGI), 11:29 דק'

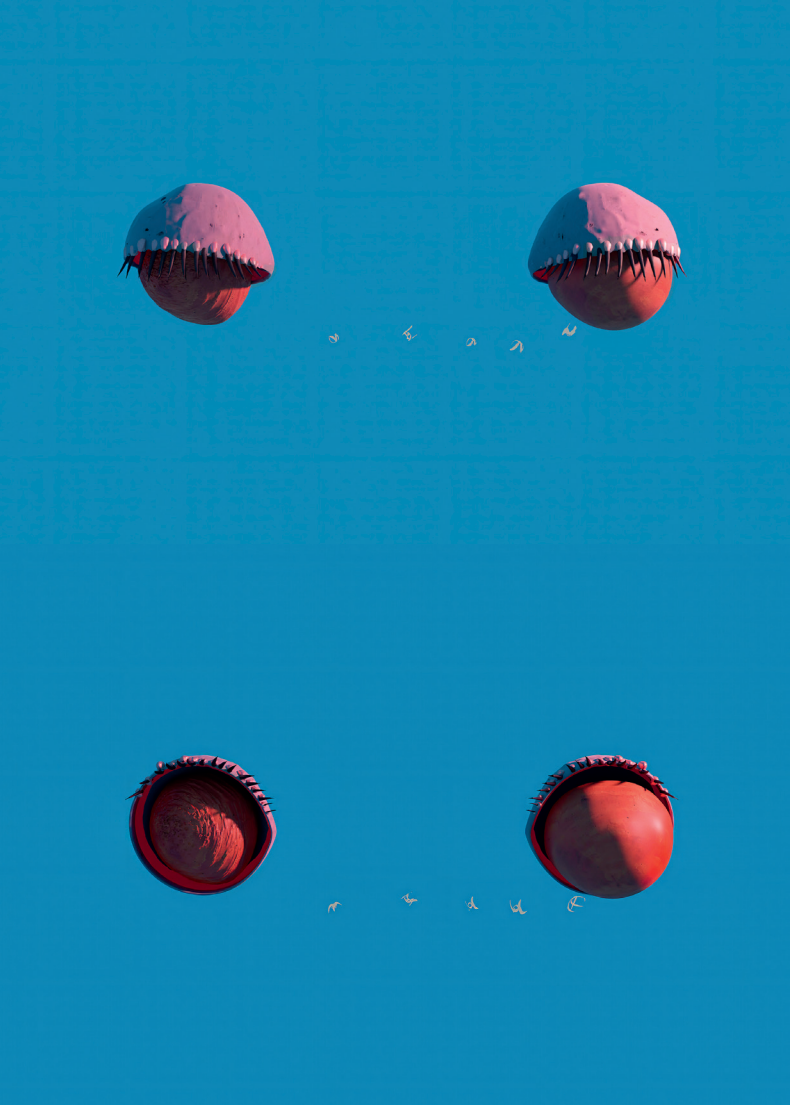
בזמן שאתה חי, זרח

בזמן שאתה חי, זרח
חיה ללא צער
החיים קצרים הם
והזמן דורש את שלו.

המצבה של Seikilos היא היצירה המוזיקלית השלמה העתיקה ביותר ששרדה, הכוללת תווים מוזיקליים (ככל הנראה מהמאה הראשונה או השנייה לספירה). הכתובת נמצאה חקוקה על מצבה מהעיר ההלניסטית טראלס שליד אידן, טורקיה של ימינו, ומופיעות עליה מילות השיר ולצידן סימון מוזיקלי בתעתיק יווני. המשפט הראשון של התרגום הלירי הוא: "בזמן שאתה חי, זרח"; או - "בזמן שאתה חי, האר". עבודה זו נוצרה בהשראת צו זה.

במרכז העבודה אלמנט הנראה כהכלאה בין עצם אגן לבין פרח, ושאריות חיים המתקיימות בתנועה מעגלית הסבה סביב צירה. האור עולה ויורד, גחל כבה ונדלק. "סמסרה" בסנסקריט היא תנועת הזמן המתמשכת, והיא מציגת את מעגל החיים וגלגול הנשמות בבודהיזם ובדתות נוספות. שלא כמו בסרט "אמא", שיש לו התחלה, אמצע וסוף, שאר ההקרנות בתערוכה מבוססות על לופ, לולאה של זמן מעגלי.

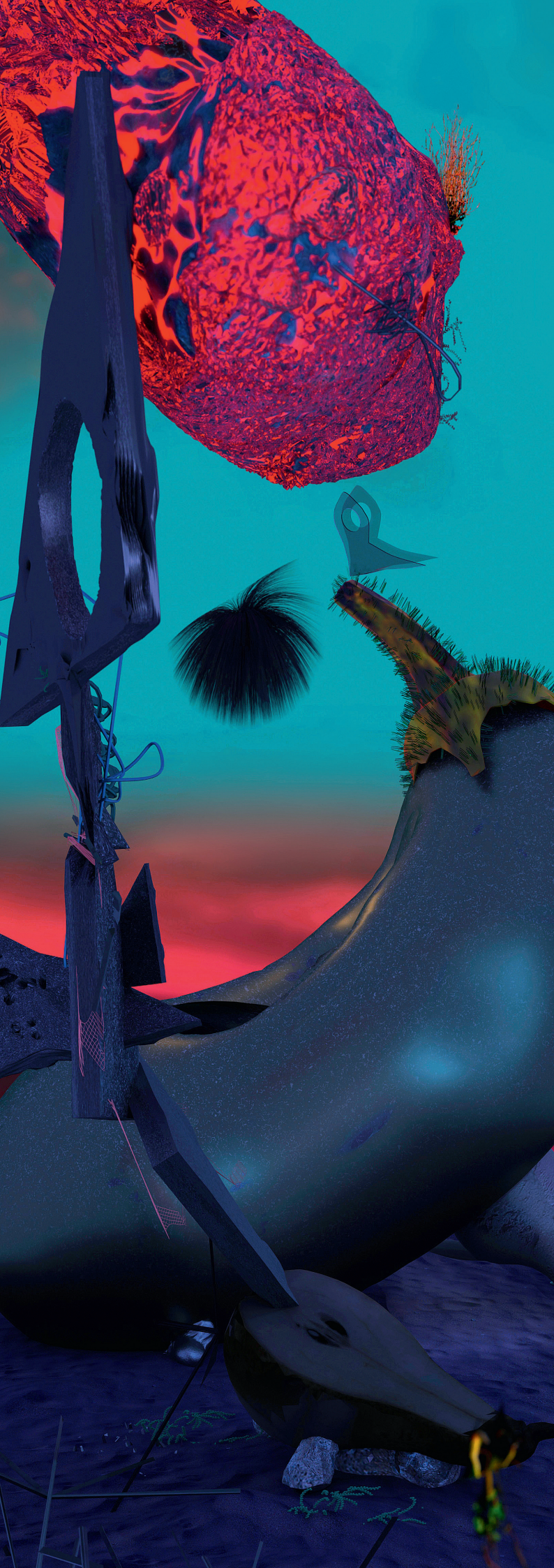
לולאת וידיאו (CGI)

דוגית נוסעת, מפרשייה שנים
ומלחיה נרדמו כלם.
רוח נושבת על-פני המים,
ילד פוסע על החוף דומם.

העבודה מבוססת על השיר "דוגית נוסעת",
שכתב נתן יונתן ב-1943 ללחן של לב
אלכסנדרוביץ שוורץ לסרט רוסי בשם "ילדותו
של גורקי".

כמו במילות השיר, גם בעבודה מתקיים מתח
בין שינה לערות; מציאות הזולגת אל תוך חלום.
כך, ספק זרעים, ספק עיני בובה ממצמצות
ארוכות, מביעות את העונג שבשקיעה אל עבר
השינה, לצד הסכנה המגולמת בהתמסרות
אלה. התנועה הצבעונית ברקע מזכירה את
המראות שאדם רואה כשעיניו עצומות, והסאונד
ילדתי אך חורקני, מרדים ומעורר. ההירדמות
אל מול סכנת ההצפה של המים משתקפת גם
בעבודה זו.

שִׁחְקִי, שִׁחְקִי עַל הַחֲלוּמוֹת,
זוֹ אֲנִי הַחֹלֵם שׁוֹח.
שִׁחְקִי כִּי בְּאֲדָם אֲאָמִיּוּ,
כִּי עוֹדֵנִי מֵאֲמִיּוֹ בָּהּ.

כִּי עוֹד נִפְשֵׁי דָרוֹר שׁוֹאֶפֶת
לֹא מְכַרְתִּיהָ לְעַגְל-פֶּז,
כִּי עוֹד אֲאָמִיּוֹ גַם בְּאֲדָם,
גַם בְּרוּחוֹ, רוּחַ עֵד.

העבודה נעשתה בהשראת השיר המפורסם של שאול טשרניחובסקי "אני מאמין", הידוע גם במילותיו הראשונות: "שחקי שחקי". טשרניחובסקי כתב את השיר באודסה ב-1892 והוא נכלל בקובץ שיריו הראשון "חזיונות ומנגינות" מ-1898. הלחן מושפע משירי-עם רוסיים שונים.

מוחמד ברכה ואברהם בורג, כשהיו חברי כנסת, הציעו להפוך את השיר להמנון מדינת ישראל במקום "התקווה", שכן לשיר מסר אוניברסלי והומני, ולכן הוא עדיף בעיניהם מהמנון "התקווה" בעל הצביון היהודי המובהק. השיר מדבר על חשיבות החלום לא רק עבור היחיד, אלא גם במישור החברתי והפוליטי.

אוצר הדימויים בסרט מושפע מעבודותיו של הצייר היהודי ניצול השואה שמואל בק, שיוצר חיבור מרהיב בין אלמנטים סוריאליסטיים מבית מדרשו של סלבדור דאלי לבין נטיבים יהודיים של חורבן ותקומה.

כְּשִׁמְגִיעַ הַסֶּתוּ, הַגְּבֻעוֹת וְהַעֲמֻקִּים מְאֲדִימִים הַעֲפְרוֹנִי וְהַצְּפַרְדֵּעַ הַשְּׂרָה מִגְבִּיהִים אֶת צְוֹאֲרָם מֵעֵלָה, מְכַרְחִים לְחֹשֶׁב שֶׁהַגְּבֻעוֹת עוֹלוֹת בְּאֵשׁ.

שִׁיר עִמְמִי יִפְנֵי שֶׁל מְשׁוֹרֵר לֹא יְדוּעַ הַעוֹסֵק בַּעֲוֹנוֹת הַשְּׂנָה, בְּצַבְעֵי הַגְּבֻעוֹת הַמְּשֻׁתָּנִים וְהַצְּפַרְדֵּעַ הַשְּׂרָה. לְשִׁיר סַמְמָנִים אוֹפִיִּינִים לְשִׁירֵי-עַם בְּתִרְבוּיֹת רְבוּת, לְרִבּוֹת הַטֶּבַע הָעוֹבֵר הָאֲנִשָּׁה הַנוֹגַעַת לִלְב יֵלְדִים וּמְבוֹגְרִים כְּאֶחָד. כְּמוֹ בְּשִׁירֵי-עַם רַבִּים, הַשְּׂמַחָה מְעוֹרֶבֶת בְּאִימָה סַמְוִיָּה שֶׁל הַתְּכֻלוֹת וְקִיפְאוֹן. הוּוִידִאוּ נוֹצֵר בְּהַשְּׂרָאת הַדִּמְיוּיִים בְּשִׁיר, וְהַסְּאוֹנֵד מוֹשֶׁפֶע מְמוֹזִיקָה יִפְנֵית מְסוֹרֶתִית. בַּעֲבוּדָה אֲלִמְנָטִים חֲזוֹתִיִּים שֶׁמְשֻׁתָּנִים כֹּל הַעֵת וְנַעִים בֵּין חֵיוֹת לְחֻלְקֵי נַחַל, פְּרָחִים וְדָם הַמְּתַפְשֵׁט בְּתוֹר מִים.

ציפור-השחר אִנְקַתָּהּ הַשְּׁמַיִעִי,
פַּצְעֵי כְּנִיתִי פִּתְחֵי מַחְדָּשׁ.
בַּלֵּב אִנְקַתָּהּ,
שִׁבְרִי, נִתְצֵי הַכְּלוּב!

זְמִיר כְּבוֹל-כְּנַפִּיִּים, צֵא מִפִּינַת כְּלוּבְךָ:
שִׁירָה אֶת שִׁיר הַיְרֹוֹת הָאָדָם!
בַּהֶבֶל קוֹלְךָ שִׁלַּח אֵשׁ בְּאַרְץ.
עוֹולַת הַחֹמֶס, רַשְׁעוֹת הַצִּיִּיד
קִנֵּי לֶכֶל רוּחַ פִּיזְרוּ.

הוּי אֱלוֹהַּ, שְׁמַיִים, הוּי טֹבֵעַ
שַׁחַר הֶבְיֵאוּ, יְהֵל שַׁחֹר לִילִי.

בֵּא אֲבִיב, מִלְאוּ הַפְּרָחִים עֵסִיס
עֲנֵנֵי עֵינֵי מִלְאוּ מַיִם.
צַר וְשַׁחֹר הַכְּלוּב, כְּמוֹ לִבִּי.

אִנְקַת-אֵשׁ, נִשְׁפִּי לַהֲבַר עַל הַכְּלוּב
יָד הַגּוֹרֵל, פֶּרַח חַיִּי אֵל תִּקְטָפִי
שׁוֹשֵׁן רַעֲנָן, הַבֵּט בִּי הָאוֹהֵב, שׁוֹב וְשׁוֹב וְשׁוֹב

ציפור חסרת לב,
כאב הפרידה קצרי, קצרי, קצרי...

תרגום: ד"ר אלדד פרדו

שִׁיר עִם פֶּרְסִי, שִׁכְתָּב מוֹחַמַד טַאקִי-בַּהַר
(Tagi Bahar) הַלַּחֲוִין מוֹטְרָזָה נִיידוּוד
(Neidavoud) בְּתַחֲלִילַת הַמָּאָה ה־20,
בְּתַקּוּפַת הַמַּהֲפָכָה הַחֹקִיתִית בְּאִירָאן. הַשִּׁיר
מִתְאָר אֶת צִיפּוֹר הַשַּׁחַר הַמְזַמְרֶתת קִינָה. לְאוֹרֵךְ
הַשִּׁיר פּוֹנָה הַדּוֹבֵר אֵל הַצִּיפּוֹר וּמִפְצִיר בָּהּ
לְהַשְׁתַּחֲרַר מִכִּילָאָה בְּאַמְצַעוֹת שִׁירָתָהּ. בְּשִׁיר,
הַלִּילָה מִסְמֵל אֶת הַדִּיכּוֹי, בְּעוֹד עֲלוֹת הַשַּׁחַר
מִבְּשֵׁר עַל בּוֹא הַשַּׁחֲרוֹר. הַשִּׁיר הֶפֶךְ לַמְעִין הַמְנֹן
בְּאִירָאן לְאַלֵּה הַנְּאֻבָּקִים לַמְעַן הַחִירוֹת, וְבוֹ-בְזִמְנֹן
הַבֵּית הָרַאשׁוֹן שְׁלוֹ הוֹשְׁמַע בְּאִירוּעִים צִיבּוֹרִיִּים
וְזָכָה לַמְעַמַּד לְאוּמֵי מְכּוֹנָן. בְּתַקּוּפוֹת מְסוּיָמוֹת,
נֶאֱסַר עַל הַשְּׁמַעַת הַבֵּית הַשְּׁנִי מְכִיוּן שְׁמַסְרִיו
זוֹהוּ כְּרִדִּיקִלִיִּים וּמִסְכְּנֵי הַמַּשְׁטֵר. הַמוֹדִיקָה
בּוֹוִיִּדְיָאוּ נּוֹצְרָה בְּשִׁיתוּף מְנַשֶּׁה שִׁשׁוּן, מוֹדִיקָאֵי
יִשְׂרָאֵלִי מְמוּצָא פֶּרְסִי, תּוֹשֵׁב בֵּת יֵם.

שיירי עולם
איתן בן משה

מוזיאון בת ים לאמנות, 2023

אוצרת:
הילה כהן-שניידרמן

מפיק:
יאשה רוזוב

אסיסטנטית:
מיכל חביון

הקמה ועיצוב תערוכה:
עידו בן חורין

סאונד:
גיא שרף

ייעוץ מוזיקלי:
תומר צור

נגינה:
מנשה ישעון
לילה מזל ינשן
שחר יהלום
אביב עזרא

הקרנות וידיאו:
דורין הקרנות מחשב וידיאו

עיצוב גרפי:
אבי בוחבוט

עריכת טקסט:
אורנה יהודיוף

תרגום לאנגלית:
סיון רווה

תרגום לערבית ולרוסית:
גלובוס תרגומים

תודות:
אפרת ליבני

מובי: מוזיאוני בת ים

מנהלת:
דנה טל צדוק

אוצרת ראשית:
הילה כהן-שניידרמן

רכזת תוכן, בית שלום אש:
ליאוני שיין

יחסי ציבור:
עינת כהן

ניו-מדיה:
לאו ליברמן ותמר אבן חן

